

Viivi Neare

**ERIVAJADUSTEGA LAPSED
LASTEAIAS JA KOOLIS**

Nende arengu ja õppimise toetamine

2022

Toimetaja Kristi Kingo
Küljendaja ja kujundaja Alar Kitsik
Kaaned Alar Kitsik ja freepik.com

© Atlex OÜ ja autor, 2022

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ette nähtud vastutuse.

atlex

Atlex OÜ
Kivi 23
51009 Tartu
Tel 734 9099
Faks 734 8915
atlex@atlex.ee
www.atlex.ee

ISBN 978-9916-620-14-4

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	5
1. ERIVAJADUSTEGA LAPSED.....	8
1.1. Erivajaduste mõiste.....	8
1.2. Erivajaduste liigid.....	10
1.3. Erivajadustega laste rühmad.....	13
1.3.1. Andekad lapsed.....	14
1.3.2. Õpiraskustega lapsed.....	15
1.3.3. Terviseseisundist tingitult erivajadustega lapsed.....	18
1.3.4. Riigikeelt mittevaldavad lapsed	19
1.3.5. Psüühiliste häiretega lapsed.....	20
Aktiivsus- ja tähelepanuhäirega lapsed.....	20
Autismispektri häirega lapsed.....	23
1.3.6. Puudest tingitud erivajadustega lapsed.....	25
Keha-, kõne- ja meelega puudega lapsed.....	25
Intellektipuudega lapsed	35
1.3.7. Matemaatikas edutud õpilased	39
KOKKUVÕTE.....	42
2. VARAJANE SEKKUMINE.....	45
2.1. Varajane märkamine ja sekkumine.....	45
2.2. Varajase sekkumise korraldus	47
3. ERIVAJADUSTEGA LASTE ARENGU JA ÕPPIMISE TOETAMINE.....	50
3.1. Erivajadustega laste arendamise ja õpetamise põhimõtted	50
3.2. Erivajadustega laste arengu ja õppimise toetamise seadusandlik baas	58
3.2.1. Tingimuste loomine erivajadustega koolieelikutele.....	58
3.2.2. Erivajadustega õpilane kaasavas hariduses.....	65
3.3. Erivajadustega laste ja õpilaste toetamine.....	82
3.3.1. Erivajadustega lapse arengu toetamine lasteaias	82
3–5,5-aastaste laste arengu toetamine lähtuvalt eakohasest arengust...82	
Koolivalmidus ja selle saavutamine.....	102
3.3.2. HEV-õpilase õppimise toetamine koolis	113
HEV-õpilase toetamise astmelisus.....	114
HEV-õpilase toetamise praktilisi võimalusi.....	122

3.3.3. Individuaalne arendus- või õppekava erivajadustega	
lastele ja õpilastele	140
Individuaalne arenduskava.....	142
Õpetaja töökava lasteaias	144
Individuaalne õppekava.....	146
Õpetaja töökava koolis.....	148
KOKKUVÕTE	152
KASUTATUD SÕNALÜHENDID	153
KASUTATUD JA SOOVITATAV KIRJANDUS.....	154
Kasutatud allikad	154
Soovitused täiendavaks lugemiseks	156

SISSEJUHATUS

Juhendmaterjal is „Õpilase individuaalsuse arvestamine võimetekohase õppe toetamisel“ (2019) on toonitatud, et 21. sajandi kool lähtub kaasava hariduse põhimõtetest, mille järgi tagatakse kõigile õpilastele elukohajärgses õppeasutuses õpilase kognitiivseid ja sotsiaalseid vajadusi arvestav kvaliteetne haridus. Antud toonituses on „võimetekohane“ asendatud „vajadusi arvestavaga“, mis annab aluse mõista kaasava hariduse sisu kui võimaluse andmist õppida ja areneda kõikidel, sealhulgas erivajadustega lastel elukohajärgses lasteaias või koolis koostestega. Tegelikult on vaja esile tõsta just sõnühend „vastavalt oma võimetele“, sest iga lapse võimetest oleneb tõeline vajadus arengu või õppe sisu ning keskkonna kohandamise järele. Kuna aga võimed tuleb välja selgitada ehk märgata ja nende olemust hinnata, võib see õpetajatele küll keerukam olla, kuid ilma pole võimalik erivajadusi mõista.

Alates 2008. aastast saab nentida, et Eestis on ametkondlikul tasandil kaasava hariduse idee omaks võetud ja seda propageeritakse aktiivselt. On jõutud isegi mõne praktilise sammuni, millest kõige olulisem on erivajadustega laste võimetekohase arengu ja õppe korraldamise ehk tagamise seadmine kohalike omavalitsuste õlgadele koos vastutuse ja mõningate rahaliste ressursside eraldamisega. Samas toetab Eesti Haridus- ja Teadusministeerium oma allasutustega kohalikke omavalitsusi vaid juhendmaterjalide ja soovitusetega, milles puudub selgus ning kooskõlastatus nii vastutuse kandmise kui ka ressursside kasutamise reeglite osas. Seega need rakenduslikud meetmed, mille olemust pole koolides päriselt mõistetud, tegelikkuses ei toimi. Eriliselt muret tekitab on tõsiasi, et ei ametkondlikul ega ka õpetajate tasandil pole selge, kes tegelikult on need erivajadustega õpilased, kellele tuleb tagada võimetekohane kvaliteetne haridus, sest sisuline erivajaduste mõiste on jäetud väga ähmaseks.

Õpetajad, olgu nad siis lasteaias või koolis, ei tähtsusta piisavalt vajadust tutvuda iga lapse kognitiivse ehk vaimse arengu erisustega ega ka individuaalse arengu ja selle lähima potentsiaaliga, sealhulgas lapse emotsionaalse ja sotsiaalse arengu, kogemuste ja motivatsiooni iseärasustega ning suhete kujunemisega antud keskkonnas. Õpetajatel ei ole täit selgust õppesisu mugandamise tähenduse osas ega julgust oma õppekava kohandada või muuta. Sageli puudub ka juhtkonna toetus laste erinevaks arendamiseks/õpetamiseks või teistmoodi tulemuste saavutamiseks, kuna traditsiooniliselt hinnatakse õpetaja töö efektiivsust vaid akadeemiliste saavutuste alusel.

Tulemuslikkuse seisukohast tuleks silmas pidada, et õppimine toimuks üheskoos võrdõiguslikkuse vaimus, kus igaüks saab osaleda oma oskustest ja eeldustest lähtuvalt. See aga eeldab õpetajate ümberõpet õpetamise kohandamise suunas vastavalt iga lapse võimetele. Seega peab kaasamise korral olema kohanejaks lasteaed/kool, kus kohandatakse arengu- või õppekava, metoodikaid (protsessi), materjale ja füüsilist keskkonda.

Kaasava hariduse seisukohast on õpetajatel vaja teadlikult ennast õppijakeskseks muuta ja lahti saada vägagi tõsiselt juurdunud põhimõtetest, kus 1) kõik lapsed peaksid eelistatult õppima samu asju; 2) õppimine peaks toimuma ühel ajal ja viisil; 3) õppimine toimugu 20–25-lapselises rühmas ja lapsi juhendagu üks õpetaja.

Nimetatud traditsiooniliste arusaamade järgimise asemel peaksid õpetajad püstitama hoopis järgmisi küsimusi:

- Miks peab õpetaja töötama üksi, miks ei võiks ta olla meeskonna liige?
- Kas kõik ühevanused lapsed peaksid õppima ühepalju või võiks lähenemine olla paindlik?
- Kas ei peaks rühma või klassi suurus sõltuma laste võimetest, nende erivajadustest? (See tähendaks, et rühm või klass, kus on erivajadustega laps või lapsed, peaks olema väiksem, et õpetajal oleks kergem korraldada erisusi arvestavat tulemuslikumat tööd grupis.)
- Kas õpetamine peab olema valdavalt teoreetiline või peaks enam olema hoopis praktilisi tegevusi või projektitööd?

Niisuguste küsimuste kallal töötamine, nende teadvustamine ja neile vastamine võiks tagada õpetajale valmisoleku töötada kaasamise idee tasandil ja tulemuslikumalt.

Käesolevas metoodilises materjalis püütaksegi käsitleda teemasid, mis võiksid aidata õpetajal paremini mõista erinevate erivajaduste olemust ning märgata ja hinnata vastavaid lapsi arendus- ja/või õppeprotsessis. Samuti on eesmärk anda suuniseid või üsna konkreetseid soovitusi õpetamise muutmiseks enam õppijast lähtuvaks, mis mingilgi moel ei vähenda reaalseid ja tõelisi õpitulemusi ehk arengu ja õppe kvaliteeti.

Väljaanne ei pretendeeri tõsiteadusliku allika tiitlile, see on mõeldud pigem praktiliseks lugemiseks ja toeks nendele inimestele, kes oma töö kaudu suuremal või vähemal määral erivajadustega laste ja õpilastega kokku puutuvad. Siht on toetada nende laste arengut, õppimist ja sotsiaalset toimetulekut. Samuti on raamat mõeldud toetavaks lugemiseks vanematele.

Sellest tulenevalt viitab autor tekstis kasutatud allikatele vaid juhul, kui see osutub väga oluliseks. Enamus lugemiseks pakutavast on siiski autori enda väga pika-aegse töö- ja elukogemuse ning erialaste tõekspidamiste tulemus.

Antud materjali koostamiseks andsid peamise sisendi lasteaedade ja koolide õpetajad ning koolituste tellijad, st koolide juhid või tugispetsialistid, kes kuulates erinevatel koolitustel raamatu autori loenguid, esitasid häid küsimusi, rääkisid oma muredest või andsid lihtsalt tagasisidet kuuldu ja mõistetu kohta. Samas on raamatu sünni juures tähtis osa ka rehabilitatsiooniteenusel käinud lastel, nende vanematel ning kolleegidel nõustamis- ja koolituskeskusest Papaver. Tänuõnad kõigile neile.

1. ERIVAJADUSTEGA LAPSED

Tavaliselt on nii, et kui arst hakkab haiget ravima, uurib ta eelnevalt, mis haigus patsiendil on. Seejärel vaatab ta hoolikalt, kuidas antud haigus väljendub just konkreetsel patsiendil ning alles siis asub koostama raviplaani, mida tal tuleb ravi käigus võib-olla mitu korda muuta, sest ilmsiks tulevad tõsiasjad, mis eelnenud otsustega päriselt ei sobi. Eesti koolide õpetajad on aga seatud olukorda, kus seadus kohustab neid andma kõikidele lastele kaasava hariduse ideega arvestavat põhiharidust, kuid annab väga ebamääraselt mõista, keda siis ikkagi kaasatakse ning kuidas kaasatud erivajadustega õpilasi toetada.

Kahjuks on käesoleva kirjutise autoril enam kogemusi selle kohta, et õpetajad soovivad ja on klassis rohkem valmis õpetama lapsi, kes on ühtemoodi üle keskmise võimekad ja kuulekad. Õpetajad ei oska arvestada sellega, et heterogeenses eakohase arengu koosluses on nüüd ka väga mitmesuguseid erivajadustega lapsi, kes saavad olla kaasatud ainult siis, kui arvestatakse igäihe võimete ja muude arengu erisustega.

Seega on esmatähtis edastada teavet selle kohta, milliseid erivajadusi esineb ja mis on antud erivajadustega laste arengu ning õppimise eripärad, et kergemini ja kiiremini leida nende arengut toetavaid õppevõimalusi.

1.1. Erivajaduste mõiste

Erivajadustega inimene on isik, kelle andekus, uue omandamisel esinevad küllaltki püsivad raskused (õpiraskused), tervises seisund, käitumis- ja tundeeluhäired, riigikeele ebapiisav valdamine või puue ei võimalda tal ja tema perel ise toime tulla, vaid ta vajab lisaabi ja tekib vajadus kohanduste või muutuste tegemiseks elukeskkonnas juba varases eas – esmalt kodukeskkonnas, siis arenduse- ja õppesisus ning ka -korralduses ehk õppekeskkonnas.

Seega seonduvad laste erivajadused peaaegu alati arengu- või õpikeskkonna eripäraga. Nii erivajaduste ilmumine, märkamine kui ka erivajadustega lapse areng sõltuvad rühma/klassi tasemest, pedagoogide hoiakutest ja meisterlikkusest ning materiaalsetest võimalustest.

Erivajadused on mõiste, mida ei saa kasutada ainsuse vormis, sest ükskõik misugune üks erivajadus toob paratamatult kaasa mingi teise või lausa mitu uut erivajadust, mille kõigi olemust peab mõistma ja vastavalt neile ka last toetama.

Erivajadused on määratletud koolieelset lasteasutust ja kooli puudutavates seadustes, mida vastavate asutuste töötajad peaksid tundma ja millega oma töös arvestama.